

HAYEK'İN PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL DÜZEN TARTIŞMALARI VE İNSAN BİLGİSİNİN SINIRLARI¹

Coşkun Can Aktan

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ccan.aktan@deu.edu.tr

&

Tarık Vural

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
tarik.vural@deu.edu.tr

SOCIAL ORDER AND LIMITS OF HUMAN KNOWLEDGE FROM HAYEK'S PERSPECTIVE

Özet

Bu çalışmada Freidrich August von Hayek'in sosyal düzen, kurallar ve kurumlar ve insan bilgisinin sınırları üzerine görüşleri incelenmektedir. Çalışmamızda Hayek'in iki özgün sosyal düzen kural sınıflaması "oluşturulmuş düzen" (taxis) ve "kendiliğinden oluşan düzen" (cosmos) açıklanmakta ve daha sonra da Hayek'in kurucu rasyonalizme olan eleştirileri özetlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurallar ve kurumlar, Freidrich August von Hayek, spontan sosyal düzen,

Alan Tanımı: Sosyoloji, Sosyal Teori, Kurumsal İktisat

Abstract

This paper explores the views of Freidrich August von Hayek on social order, rules and institutions and the limits of human knowledge. The paper summarizes Hayek's two distinct social order categorization namely, the theory of the spontaneous order of actions, and the theory of spontaneous evolution of social institutions.

Keywords: Rules and institutions, Freidrich August von Hayek, Spontaneous social order,

JEL Code: B15, B25, B52

¹ Bu çalışma daha önce 5. Bilgi Yönetim ve Ekonomi Kongresi'nde sunulmuştur., 3-5 Kasım 2006.

1. Giriş

İnsan, birlikte yaşamaya ihtiyaç duyan sosyal bir varlık olarak tanımlanabilir. İnsanları bir arada yaşamaya iten neden ise bazı ihtiyaçların ancak topluluk halinde giderilebileceği gerçeğidir. Örneğin savunma ihtiyacını bir insanın tek başına karşılaması çok zordur. Bu gibi ihtiyaçların dışında insan duygusal olarak da tek başına yaşaması son derece zor bir yaratıktır.

Birlikte yaşama ihtiyacının zorunlu olarak bir düzeni gerektirdiği ise kaçınılmazdır. Zira birden fazla insanın toplu olarak yaşama kararı aldığı her yerde eğer gerekli önlemler alınmazsa sonuç kuşkusuz kaos ve çatışma olacaktır. Bunu toplu yaşamın başlangıcı sayılabilecek aile yaşantısında bile görmemiz mümkündür. Gerçekten de aile yaşantısında geleneklerden gelse bile belli bir düzen vardır. Yeri gelmişken hemen şöyle bir soruyu kendimize yöneltebiliriz. Toplu halde yaşayan insanların oluşturacağı düzenin acaba kendisi nasıl oluşacaktır? Aslında bu çalışmanın amacı da bu soruya ünlü filozof Hayek cephesinden yanıt aramaktır.

Çok kısa ve öz olarak düzen kavramını kurallardan meydana gelmiş bir sistem olarak tanımlayabiliriz. Zira düzenden bahsedebilmek için öncelikle o düzeni sağlayacak kurallardan bahsetmemiz gerekmektedir. Buradan hareketle kuralların düzen için zorunlu bir şart olduğunu söylemek mümkündür. Kurallar, belirsizliği ortadan kaldırarak toplumsal kargaşayı önlemek amacı ile davranışlarımıza yön veren, sınırlayan ve uyulması gereken ilkelerdir.

2. Hayek'in Perspektifinden Sosyal Düzenler (Cosmos ve Taxis)

Sosyal çevrede iki tür düzenden bahseden Hayek², bunlardan ilkinde “*oluşturulmuş düzen*” (made order) ya da antik yunandaki deyişimiyle “*taxis*” adını vermektedir. Oluşturulmuş düzende sosyal çevreyi çerçeveleyen kural ve kurumların insan eli marifetiyle meydana getirilebileceği savunulmaktadır. İdeal bir sosyal düzenin gerektirdiği kuralların insanlar tarafından eksiksiz bir şekilde yapılabileceği

² Hayek'in sosyal ve politik düzenler ile ilgili en önemli eseri için bkz: F.A von Hayek, The Constitution of Liberty, University of Chicago Press, 1960.

temelinde kurulan bu görüş Hayek tarafından eleştirilmiş, bunun yerine “*kendiliğinden (spontan) oluşan düzen*” kavramı geliştirilmiştir³.

“*Kendiliğinden (spontan) oluşan düzen*” ya da antik yunandaki deyimiyile “*kosmos*” düzenlerde insan planı ve tasarımının hiç bir etkisi yoktur. Hayek tarafından oluşan, büyüyen düzenler şeklinde de ifade edilen bu sistemler kendi kendini üreten, içten gelen, kendiliğinden doğan düzenlerdir. Buna karşın yapma düzenler içten değil dıştan gelmez, bir düzenleme, kurmadır. Hayek ilerleyen zaman içerisinde fikirlerinin temel kaynağını oluşturacak olan kendiliğinden doğan düzen kavramı yerine “kendi kendini üreten düzen” ya da “kendi kendini düzenleyen yapılar” kavramını kullanmayı tercih ettiğini belirtmiştir (Hayek,1997,XI). Kendiliğinden oluşan düzenlere örnek olarak verilen piyasa sosyal ilişkiler sonucu oluşan bir düzendir. Aynı şekilde dil de sosyal alanda oluşmuş bir kendiliğinden düzen örneğidir. Bunun yanında fiziki doğada mevcut olan kendiliğinden doğan düzenlerde bulunmaktadır. Örneğin kristaller içerisindeki atom parçacıkları fiziki doğada mevcut kendiliğinden doğan düzenlerdir.

Hayek’in sınıflamasında “*oluşturulmuş düzen*” (taxis) ve “*kendiliğinden oluşan düzen*” (cosmos) belirli bir kültürel evrim içerisinde ortaya çıkar. Aşağıdaki şekilden de izleneceği gibi din, ahlak, gelenekler gibi kurumların oluşumunda insanların bilinçli çabaları ve niyetleri söz konusu değildir. Bu kurumlar kendiliğinden oluşurlar ve kültürel evrimin⁴ (cultural evolution) sonucudurlar. Buna karşın insanların niyetleri ve çabaları sonucunda ve aynı zamanda bir kültürel evrim süreci içinde ortaya çıkan varlıklar ya da değerler de söz konusudur. Örneğin, binalar, otomobiller, teknolojik buluşlar, devletler vs. insanların bilinçli çabalarının ve niyetlerinin sonucunda yapılmıştır. İnsanoğlu’nun yaptığı bu değerler ve varlıkların bir kültürel evrime konu olduğu ve sürekli gelişme ve değişiklikler gösterdiği söylenebilir. Öte yandan insanın bir bilinçli çaba ve niyeti olmaksızın genetik özelliklere sahip davranış ve eylemleri

³ Hayek’in “cosmos” ve “taxis” sınıflaması konusunda detaylı bilgi için bkz: F.A. von Hayek, “*The Confusion of Language in Political Thought*”, in: F.A. von Hayek, *New Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Chicago, University of Chicago Pres, 1978.

⁴ Hayek’in geliştirdiği kültürel evrim teorisine göre, bir kültür ve davranış kuralları sisteminin eskisinin yerini alması, yeni kültürün insanlara sağladığı refah ve bolluğa bağlıdır. Bu bağlamda piyasa kültürü ya da düzeninin ortaya çıkışı da sağladığı refah ve nüfus artışı ile açıklanabilir(Yay,2004:19).

de söz konusudur. İnsanların içgüdüsel davranışları ve huyları bu konuda örnek verilebilir (Aktan-Vural, 2006:84).

Şekil 1: Hayek'e Göre Sosyal Düzen: Cosmos ve Taxis

	İnsanın bir düzen oluşturma niyeti ve çabası mevcut değil	İnsanın bir düzen oluşturma niyeti ve çabası mevcut
KÜLTÜREL EVRİM	COSMOS (SPONTAN DÜZEN)	TAXIS (YAPAY DÜZEN)
	◆ Kültürel kurumlar ◆ Gelenek ve görenekler ◆ Din ◆ Ahlak v.s.	◆ Binalar ◆ Makinalar ◆ Teknolojik buluşlar ◆ v.s.
GENETİK (BIYOLOJİK) EVRİM	İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞLAR VE EYLEMLER ◆ Huy	???

Kaynak: Ellas L. Khall, "Friedrich Hayek's Theory of Spontaneous Order: Two Problems",
Constitutional Political Economy, 8, 1997, s.305.

Hayek'in düşünce sistematüğinde *taxis*, insanlar tarafından unsurları planlı bir şekilde yerine yerleştirilerek ya da onlara farklı görevler yüklenerek üretilen organizasyon benzeri bir düzenlemeye, yani formel düzenlemelere karşılık gelmektedir. Hayek, "*oluşturulmuş düzeni*" yani *taxis*'i ifade etmek için "*organizasyon*" terimini de kullanmaktadır (Hayek, 1994:80). Her organizasyonun belirli bir amacı bulunmaktadır. Bu amaç ise çok kısa bir ifade ile kar etmekten başka bir şey değildir. Hayek ünlü eseri *Law, Legislation and Liberty*'in ilk cildini oluşturan *Kurallar ve Düzen* adlı kitabında organizasyon teriminin İngilizce'de 1790'lı yıllarda "*belirli bir amaç için sistematik düzenleme*" olarak kullanıldığını belirtmektedir (Hayek,1994:81). Organizasyonlar *teleokratik*⁵ yani belirli bir amacı olan, amaç yönelimli sosyal düzenlerdir. Buna göre sosyal düzenler belirli amaçları gerçekleştirmek için vardır

⁵ Kelimenin kökü olan "telos" eski yunanca da "amaç" anlamına gelmektedir.

ve bu amaçlar da tesadüf eseri var olmamıştır. Örnek verecek olursak bir ordudaki her askerin ortak bir amacı bulunmaktadır. Bu ortak amaç ise vatanlarını her türlü iç ve dış saldırılara karşı savunmaktır. Aynı şekilde belirli bir işletmede çalışan her bir elemanın ortak amacı da çalıştıkları işletmenin karını artırmaktır.

Hayek eserlerinde yukarıda zikrettiğimiz düzenlerin ayırıcı özelliklerini de açıklamıştır. Acaba yapma bir düzenle kendiliğinden oluşmuş bir düzen arasında ne gibi farklar bulunmaktadır. Düşünür bu farkları üç başlık altında toplamıştır. İlk olarak yapma bir düzen kendiliğinden oluşmuş bir düzene göre nispeten basit ve anlaşılması kolaydır. Yapma düzenler insan aklı tarafından dizayn edildikleri için basittir. Bu ise bizi aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklayacağımız Hayek'in bilgi teorisine götürmektedir. İkinci olarak yapma düzenler somuttur. Yani varlıkları gözle görülebilmektedir. Buna karşın kendiliğinden doğan bir düzen daha soyuttur. Son olarak yapma düzenler belirli bir amaca hizmet etmektedirler. Kendiliğinde oluşmuş bir düzende ise belirli bir amaç yoktur (Hayek,1994,59). Böyle bir sistemde birbirinden çok farklı, hatta birbiri ile çatışan amaçların birlikte izlenmesi mümkün olmaktadır. Bu son özellik bizi kendiliğinden doğmuş bir düzende bu düzenin geçerliliği ve neden olacağı sonuçlar üzerinde görüş birliğine varmanın gerekli olmadığı sonucuna götürmektedir(Yayla, 2002:189-190).

Bunların dışında kendiliğinden doğan düzenlerle yapma düzenler arasındaki bir diğer fark ise kendiliğinden doğan düzenlerde bir planlamanın olmayışı buna karşılık yapma düzenlerde ise belirli bir planın varlığıdır. Yapma düzenler yukarıda da belirttiğimiz gibi belirli bir amaç için oluşturulmuş düzenler oldukları için, belirlenmiş bu amacı gerçekleştirmek için bir planlamanın yapılması gereği de açıktır. Yapma düzenlerde planlamanın oluşu onların "monosentrik" yapılar olarak da nitelendirilmelerine yol açmıştır. Zira bu düzenlerde tek bir merkez tarafından planlama ve düzenli olarak planlama yapılmaktadır.

Kendiliğinden doğmuş düzenler soyut-genel-eşit kurallara dayanıyor olmaları nedeniyle *nomokratik* (hukuka, kurallara dayalı) düzenler olarak da adlandırılabilirler. Kendiliğinden doğan düzenlerde belirli bir amacın olamaması ve bireylerin bu düzen içerisinde hareket ederken amaç ve araçlarını seçmede serbestiye sahip olmaları bu düzenlerin özgürlükçü düzenler olarak anılmalarına neden olmuştur. Kurala dayalı nomokratik düzenlerin karşısında ise *teleokratik*

yani amaç yönelimli düzenler bulunmaktadır (Yayla, 2000a:120). Hayek’e göre kendiliğinden doğmuş nomokratik bir düzenin en önemli ayrıcalıklarından birisi toplum hayatını küçük kabile yaşantısından onlarla kıyaslanamayacak kadar geniş ve karmaşık toplumlara götürmesidir (Yayla, 2000b:242).

Hayek, sosyoloji biliminden gelen geleneği takip ederek organizasyon terimini “*oluşturulmuş düzen*” veya “*taxis*” anlamında kullanmıştır. Bu anlamdaki organizasyon fikri insan zekasının keşfinin ve özellikle “*kurucu rasyonalizmin*” genel tavrının doğal bir sonucudur. Kurucu rasyonalizm sosyal düzenlerin insan aklı ile bir plan ve hedef doğrultusunda iradi olarak dizayn edilebileceğini savunmaktadır. Hayek ise kurucu rasyonalizmin⁶ görüşlerini kabul etmemiş, bu görüşü iki açıdan eleştirmiştir.

Hayek’in kurucu rasyonalizme getirdiği ilk eleştiri insan bilgisinin sınırlı oluşu noktasından gelmiştir. Düşünürü göre evren üzerindeki bilgi dağınık bir şekilde bulunmaktadır ve insanların bireysel ya da toplu olarak bu bilgiye sahip olmaları imkânsızdır. Bu manada evrende var olan bilgiyi bir okyanusa benzetirsek insan bilgisi bu okyanusta bir su damlacığı kadardır.

İnsan bilgisi bu derece sınırlı olduğuna göre, insanın düzen oluşturma gayreti anlamsızdır. Bu nedenle Hayek planlamaya dayalı ekonomik sistemleri eleştirmiş, merkezi bir otoritenin planlaması ile ekonomik hayatın işleminin mümkün olmayacağını savunmuştur.

Yapma düzenlerin ekonomik sistemdeki örneğini merkezden planlı ekonomiler, siyasi sistemdeki örneğini ise sosyalist sistemler oluşturmaktadır. Aslında sosyalist bir siyasi düzeni benimsemiş ülkelerde ekonomik düzen olarak da merkezi planlama uygulanmaktadır. Hayek ise her iki düzeni de eleştirmiş, Kölelik Yolu⁷ adlı eserinde sosyalizmin her halükarda insanları köleliğe doğru götüreceğini ispatlamaya çalışmıştır.

⁶ Hayek, kurucu rasyonalizmin eleştirisini şu makalesinde etraflıca işlemektedir: F.A. von Hayek, “*The Errors of Constructivism*”, in: F.A. von Hayek, *New Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Chicago, University of Chicago Press, 1978.

⁷ Söz konusu eser için bkz: F.A. von Hayek, *The Road to Serfdom*, University of Chicago Press, 1956. Hayek’in bu önemli eseri Türkçeye de çevrilmiştir. Türkçe çevirisi için bkz: F.A. von Hayek, *Kölelik Yolu*, Çevirenler: Turhan Feyzioğlu ve Yıldray Arsan, Liberte yayınları, Ankara, 1995.

Hayek'in insan bilgisinin sınırlılığı ve bu bağlamda kurucu rasyonalizme getirdiği eleştirileri ayrı bir başlık altında daha ayrıntılı olarak incelemekte fayda görüyoruz.

3. Hayek'in Felsefesinde İnsan Bilgisinin Sınırları ve Kurucu Rasyonalizmin Eleştirisi

Sosyal düzenle ilgili yapılan çalışmalarda ihmal ediyor gibi olsak da, bilgi teorilerinin her çeşit sosyal teorinin temelinde yatan unsurlardan olduğunda kuşku yoktur. Günlük hayatı ilgilendiren ve her an karşı karşıya kaldığımız sorunların çözümüne dair görüşlerimizi dile getiriyorken, aslında farkında olmadan o görüşlerin altındaki epistemolojik⁸ yaklaşımları da savunuyor ve yansıtıyoruzdur (Yayla, 2000b:238).

Bu çerçeveden baktığımız zaman Hayek'in⁹ bilgi teorisinin cevabını bulmaya çalıştığı başlıca soruları aklın ve bilginin mahiyetinin ne olduğu ve insanların akıllarını kullanarak toplumda işlerliği bulunan bütün bilgiye sahip olup olamayacağı ve sahip olduğu bu bilgiyi kullanarak ideal bir düzen kurup kuramayacağı olarak sıralayabiliriz. Bu soruların cevapları düşünürre göre psikolojide, biyolojide ve felsefede yatmaktadır. İnsan akli sadece biyolojik bir organ olarak kullanıldığında beyin olarak adlandırılır ve beyin sahibi olmak tek başına insanı diğer canlılardan ayırmaya yetmektedir. İnsan aklının kavranmasında psikoloji ve felsefenin de an az biyoloji kadar yeri vardır (Yayla, 2000b:238-239).

Bu açıklamalardan sonra Hayek'in bilgi teorisinin temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

⁸ Epistemoloji kelime olarak bilgi teorisi anlamına gelmektedir. Epistemolojinin temel soruları/sorunları insanların dış dünya hakkında sahip oldukları bilginin mahiyeti, bilginin kaynağı ve bilgi olduğu iddia edilen şeylerin gerçekten bilgi olup olmadıklarının nasıl anlaşılacağıdır. Bkz: Yayla, 2003:59.

⁹ Hayek'in bilgi ile ilgili iki önemli eseri için Bkz. Hayek, F. A. (1937): "Economics and Knowledge", in: *Economica* IV 1937, S. 33-54; Hayek, F. A. (1945): "The Use of Knowledge in Society", in: *American Economic Review*, XXXV, No. 4, September, S. 519-530. Reprinted in: *Individualism and Economic Order* (1948), University of Chicago Press.

Hayek'in bilgi teorisinde insan bilgisinin sınırlılığı ve parçalı oluşu üzerinde önemli bir vurgulama vardır. Herhangi bir toplumda mevcut ve işlerliği bulunan bilgiler bir bütün olarak hiçbir mekânda ya da hiçbir zihinde mevcut değildir. Toplam bilgi bütün insanlar arasında dağılmış vaziyettedir, yani parçalıdır. Bununla bağlantılı olarak her bir insanın bilgisinin sınırlı olduğunu, toplam bilgi bütününe yalnızca küçük bir parçasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bir insan ne kadar zeki olursa olsun toplumda mevcut bilginin yalnızca küçük bir kısmını bilebilecektir (Aktan-Vural, 2006:87-88). Yine bu bilgi somut ve spesifik olaylara ilişkin olmayıp genel niteliktedir. Toplum içerisindeki mevcut bilginin zaman içerisinde artmasına karşın toplumun yapısı da teknolojik gelişmelerle birlikte giderek karmaşıklaşmakta, sonuçta bireyin bilgisi yine azalmaktadır (Yay, 2004:21).

Hayek'in bilgi teorisi ile ilgili bir diğer özellik teorisinin evrimci bir karaktere sahip olmasıdır. Düşünürü göre aklın önemi insanları tecrübe ederek öğrenmeye neden olması noktasındadır. Bir psikolojik varlık olan aklın kendisi de tecrübenin getireceği değişikliklere konudur. Bu evrim süresince organizmanın korunmasına faydalı olduğu tecrübeyle kanıtlanan bilgiler saklanıp depolanır, diğerleri ise zaman içerisinde yok olup giderler (Yayla, 2000a:61).

Toplumsal bilginin parçalı ve toplumu oluşturan bireyler arasında dağınık olmasının sonuçlarını kavramak son derece önem taşır. Buradan hareketle Hayek sosyalist ekonominin imkansız olduğunu, çünkü sosyalist ekonomide gerçek anlamda ekonomik hesaplama yapmanın mümkün olmadığını, merkezi planlama örgütünün pazarın yerini tutup ekonominin düzgün ve gerçekçi, akılcı bir biçimde işlemlerini gerçekleştiremeyeceğini ifade etmiştir (Güvenç, 1999:63). Bir kişinin ya da grubun bütün bilgiye sahip olması ve buna dayanarak en ince ayrıntıların dahi hesap edildiği bir düzeni tesis etmeleri söz konusu olamaz. Böyle bir yapma düzeni oluşturmanın tabii sonucu ise özgür insanların karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkacak olan ve Hayek'in "kendiliğinden doğan düzen" olarak isimlendirdiği düzenin tahrip edilmesi olacaktır.

Hayek'i formel kuralların etkin olamayacağı sonucuna götüren neden onun insan bilgisinin sınırlı ve parçalı olduğu hakkındaki görüşüdür. Enformasyon kıtlığı (information scarcity) ve işlem maliyetleri nedeniyle formel kurallar etkin değildir. Bilgi eksikliğinin yanında bilginin toplumda dağınık bir şekilde

bulunması insanlar tarafından oluşturulan formel kuralların mükemmel şekilde dizayn edilememelerine neden olmaktadır.

Hayek'in düşünce sisteminde somut hukuk kurallarını ifade eden formel kurallara uyulması devletin zorlayıcı gücü ile sağlanmaktadır. Formel kuralların dışında bir diğer kural türü ise enformel kurallardır. Gelenek ve göreneklerden oluşan enformel kurallara uyulup uyulmamasında toplum tarafından kabul görüp görmeme gerçeği yatmaktadır. Her iki kural türünün ise toplumsal yaşamda iki önemli fonksiyonu icra ettiği söylenebilir. Bunlardan ilki sosyal ilişkilerdeki belirsizliği ortadan kaldırmaları diğeri ise kuralları izleyen insanlar tarafından bile tam olarak bilinmeyen bilginin biriktirilip saklanmasıdır (Vaughn, 1999:135).

İnsan bilgisine güvenmeyişi Hayek'in evrim teorisini düşünce sisteminin temelini oturtmasının ana nedenidir. İnsan bilgisine duyduğu güvensizliği düşünürün tüm görüşlerinde rastlamak mümkündür. Hayek'in kurucu rasyonalizmi eleştirmesinin temelinde de bu gerçek yatmaktadır. Çünkü kurucu rasyonalizm insan aklına ve bilgisine aşırı önem vermiş, insan aklının sınırlı olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Hayek bilginin evrende dağınık olarak var olduğunu ve hiçbir zaman insanın bu dağınık bilgiye tamamen sahip olamayacağını savunmuştur. Hayek'in kurucu rasyonalizme karşı çıkışının temelinde ise bu düşünce akımının arkasında insan aklının üstünlüğü fikrinin yatmasıdır. Oysa insan aklı sınırlı bir bilgiye sahiptir.

Hayek'in sosyal düzenlerin oluşumu özellikle kendiliğinden doğan düzen ile ilgili görüşleri onun evrimci bir bakış açısına sahip olduğunu ispatlamaktadır. Gerçekten de Hayek'in düşünce sisteminde kendiliğinden doğan düzen ile evrim yaklaşımı yakın ilişki içersindedir. Ancak burada atlanmaması gereken bir husus Hayek ve onun gibi daha bir çok evrim teorisini sosyal bilimlere uygulayan filozofların Darwin'in geliştirdiği evrim teorisi ile benzer tutulmalarıdır. Buna göre sosyal bilimler evrim teorisini biyolojiden almışlardır. Ancak Hayek bunun tam tersini savunmaktadır. Yazara göre Darwin evrim kavramını sosyal bilimlerde hazır bulmuş ve oradan alarak biyoloji bilimine uygulamıştır (Yayla, 2000a:109).

Burada son olarak düzen olarak gerekli olduğunu başta vurguladığımız kuralların Hayek perspektifinden açıklamasını yapmak istiyoruz. Düzendeki bahsedebilmek için zorunlu bir şart olan kurallar çok kısaca kişinin ya da toplumun davranışlarını

düzenlemek için getirilmiş olan emir ve yasaklar şeklinde tanımlanabilir (Andaç, 2004:3). Tanımdan kuralların belirli bir otorite tarafından getirileceği gibi bir sonuç çıkarılabilmektedir. Ancak kurallar belirli bir üst otorite tarafından getirileceği gibi zaman içerisinde de kendiliğinden oluşabilmektedirler. Bu manada ilk tanım formel kuralları ikinci tanım ise informal kuralları ifade etmektedir. Yani formel kurallar belirli bir üst otorite tarafından oluşturulurken informal kurallarda böyle bir durum söz konusu değildir. İnfornel kurallar daha çok toplumda var olan, geçmişten gelen örf, adet, gelenek, göreneklerdir.

Hayek'e göre kendiliğinden doğan bir düzenle yapma bir düzenin oluşabilmesi için uyulmak zorunda olunan birbirinden farklı iki tip kural¹⁰ vardır. Bunlar kendiliğinden doğan düzen için *nomos*, yapma düzen için *thesis*'dir. *Nomos* evrensel nitelikli, soyut ve bireysel amaçlardan bağımsız kuralları ifade etmekte ve kendiliğinden doğan düzenin oluşumunda önemli bir role sahip olmaktadır. *Thesis* ise sadece belirli bir kesime uygulanabilecek bir başka ifadeyle yöneticilerin amaçlarına hizmet edecek türden kuralları ifade etmektedir. Bunlar düşünürün deyimiyile bir organizasyonun yani yapma bir düzenin işletilebilmesi için gerekli olan emirlerdir. Yapma bir düzenin üyelerini yöneten kurallar, kendiliğinden doğan düzenin dayandığı kurallardan iki açıdan farklılık göstermektedirler. İlk olarak yapma düzende geçerli olan kurallar yani *thesis*, bireylere emir vermek sureti ile belirli görevler, hedefler ya da fonksiyonlar verilmesini öngörmektedirler yani amaç bağımsız değildirler. İkinci olarak organizasyon kurallarının çoğu belirli sorumluluklar üstlenmiş kişilere uygulanabilecek, evrensel nitelikte olmayan kurallardır (Hayek, 1978:77; Güvel, 1998:115).

4. Sonuç

İyi bir sosyal düzenin nasıl olması gerektiği konusundaki tartışmalar iki kutupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki kurucu rasyonalizm geleneğinden gelen, iyi bir sosyal düzenin insan bilgisi ile mükemmel bir şekilde oluşturulabileceği fikridir. Diğerisi ise evrimci rasyonalizm geleneğinden gelen ve sosyal düzenlerin zaman içerisinde kendiliğinden oluştuğunu savunan görüştür.

¹⁰ Hayek, sosyal düzenler için kuralların önemini etraflı tartışmasını şu eserinde yapmıştır: F.A. von Hayek, *The Constitution of Liberty*, University of Chicago Press, 1960.

Yukarıda sosyal düzenler ve bunların oluşumları ile ilgili görüşlerini özetlemeye çalıştığımız Hayek, sosyal düzenleri ikili bir ayırıma tabi tutmuş ve bunları “kendiliğinden doğan düzenler (kosmos)” ve “yapma düzenler (taxis)” şeklinde sınıflandırmıştır. Bu iki tip düzen içerisinde Hayek’in savunduğu düzen şekli kendiliğinden oluşan düzenlerdir. Düşünürü bu yönde fikir beyan etmeye iten neden ise insan bilgisine duymuş olduğu güvensizlik, daha doğrusu evrende var olan bilginin dağınık bir şekilde olduğu ve bu bilgiyi bir araya getirmenin imkânsızlığıdır. Bu şekilde sınırlı bir bilgiye sahip olan insanların mükemmel sosyal düzenler meydana getirmeleri ise düşünüre göre imkânsızdır.

Hayek’in bilginin evrende dağınık bir şekilde bulunduğu yönündeki tespiti iki açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak insan bilgisinin sınırlı oluşu merkezi planlamaya dayalı sistemlerin mükemmel işleyemeyeceği şeklinde yorumlanabilir. Zaten düşünür “Kölelik Yolu” adlı eserinde merkezi planlamaya dayalı sistemlerin sonuçta insanları kölelik düzenine götüreceğini ispatlamaya çalışmıştır. İkinci olarak günümüzde iktisat bilimine önemli bir katkı olarak kabul edilen eksik enformasyon teorisi de Hayek’in teorisi ile paralellik sergilemektedir.

Kaynaklar

Aktan, Coşkun Can, Tarık Vural (2006) “*Hayek’in Felsefesinde Sosyal Düzen, Kurallar ve Kurumlar*”, İçinde: Kurallar, Kurumlar ve Düzen: Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri, Ankara: SPK Yayınları.

Andaç, Faruk (2004) *Hukukun Temel Kavramları*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Güvel, E. Alper (1998) *Politik İktisat ve Akıl*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Güvenç, Bozkurt (1999) *Hayekizm*, İstanbul: BDS Yayınları.

Hayek, F. A. (1937) “Economics and Knowledge”, in: *Economica* IV 1937, S. 33-54.

Hayek, F. A. (1945) “The Use of Knowledge in Society”, in: American Economic Review, XXXV, No. 4, September, S. 519-530. Reprinted in: Individualism and Economic Order (1948), University of Chicago Press.

Hayek F.A. (1956) The Road to Serfdom, Chicago, University of Chicago Press.
Hayek F.A. (1960) The Constitution of Liberty, Chicago, University of Chicago Press.

Hayek F.A. (1978) “The Confusion of Language in Political Thought”, in: New Studies in Philosophy, Politics and Economics, Chicago, University of Chicago Pres.

Hayek F.A. (1978) “The Errors of Constructivism”, in: New Studies in Philosophy, Politics and Economics, Chicago, University of Chicago Pres.

Hayek, Friedrich A. Von (1994) Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, Cilt I: Kurallar ve Düzen, Çeviren: Atilla Yayla, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hayek, Friedrich A. Von (1995) Kölelik Yolu, Çevirenler: Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Arsan, Ankara: Liberte Yayınları.

Hayek, Friedrich A. Von (1997) Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Cilt III: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, Çeviren: Mehmet Öz, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Khalil, Elias L. (1997), “Friedrich Hayek’s Theory of Spontaneous Order: Two Problems”, Constitutional Political Economy, Vol: 8.

Voughn, Karen I. (1999) “Hayek’s Implicit Economics: Rules and the Problem of Order”, Review of Austrian Economics, Vol: 11.

Yay, Turan (2004) “Avusturya İktisat Okulu’nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi”, Piyasa, Cilt:3, Sayı: 11, Yaz 2004.

Yayla, Atilla (2000a) Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi, Ankara: Liberte Yayınları.

Yayla, Atilla (2000b) Liberal Bakışlar, Ankara: Liberte Yayınları.

Yayla, Atilla (2002) Liberalizm, 4. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.

Yayla, Atilla (2003) Siyasi Düşünce Sözlüğü, Ankara: Liberte Yayınları